

АСОСОҲОИ НАЗАРИЯВИИ УСТУВОРИИ МОЛИЯВИИ БОНКҲОИ ТИҶОРАТӢ

Сафаров С.З.-омӯзгор, Саидмуродов П.М.- докторанти PhD-и ДДБ ба номи Н.Хусрав

Калимаҳои калидӣ: иқтисод, банк, устуворӣ, молия, тиҷорат, банкҳои тиҷоратӣ, мушкилот, ислоҳоти иқтисодӣ.

Дар шароити муосири рушди иқтисодӣ ҷанбаи устуворию банкҳои тиҷоратӣ аҳамияти муҳим касб менамояд. Аз ҷиҳат аз ҷиғунагии рушди ояндаи банкҳои тиҷоратӣ татбиқи ислоҳоти иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон вобастагӣ дорад. Мушкилоти устуворию иқтисодӣ аз давраҳои пеш коркард шавад ҳам, бо вучуди ин, масъалаҳои ҳалнашуда ҳанӯз ҳам боқӣ мемонанд, ки ин ба мушкилоти мутаҳарриқӣ ва бисёрпахлу будани он алоқаманд аст. Худ аз худ равшан аст, ки ошкор сохтани мушкилоти ташкилотҳои қарзӣ ва саривақт даҳлат кардан ба он таъмини фаъолияти оптималии низоми банкӣ, ки системаи хунгардиши тамоми иқтисодиётро ташкил медиҳад, таъмин менамояд. Вале бояд қайд кард, ки пеш аз ҳама, дарк намудани асосҳои назариявии ин мавзӯ зарур мебошад.

Бояд тазаққур дод, ки аксар таҳқиқоте, ки доир ба масъалаи устуворию банкҳои тиҷоратӣ амалӣ гардидааст, аз ҷониби иқтисоддонҳои хориҷӣ анҷом дода шудаанд. Олимони ватанӣ нисбат ба ин масъала танҳо дар понздаҳ соли охир таваҷҷуҳ зоҳир намуданд, ки ин ҳам ба дигаргуниҳои дар иқтисодиёти мамлакат ба вуқӯъомада алоқаманд мебошад.

Мафҳуми «устуворӣ» дар соҳаҳои гуногуни илму техника, ки ба омӯзиш ва фаъолияти низомҳои мураккаби мутаҳарриқ алоқаманданд, истифода мегардад. Бояд таъкид кард, ки якҷанд намуди устуворӣ, аз ҷумла сиёсӣ, иҷтимоӣ, экологӣ, иқтисодӣ ва илмӣ-техникӣ (инноватсионӣ) мавҷуд мебошанд.

Бо вучуди он, ки мафҳуми «устуворию молиявӣ» ҳам дар дар амалияи илмӣ ва ҳам ҳаёти муқаррарӣ истифода мегардад, вале то ҳол дар адабиёти илмӣ ба он таърифи ягона ва умумиэътирофшуда дода нашудааст. Чунончи, муаллифони рус, аз қабиле О. Овчинников ва А. Бетс қайд мекунанд, ки устуворию молиявӣ ин қобилияти новобаста аз хусусияти таъсири беруна иҷро карда тавонистани вазифаҳои асосӣ ва вазифаҳои ба тозагӣ пайдошуда мебошад. Вале таърифи овардашуда чандон мушаххас набуда, дарки моҳияти онро мушкил мегардонад. Уразов С.А. ақидаи ба ҳамин монандро тарафдорӣ намуда, қайд мекунад, ки устуворию молиявии банк ин дар ҳудудҳои муайян ва новобаста аз омилҳои гуногуни таъсиррасон қобилияти параметрҳои худро нигоҳ доштани он ба шумор меравад. Ҳамин тариқ, ин муаллифон дар зерин мафҳум қобилияти муназзам фаъолият кардан, уҳдадорихои худро иҷро кардан ва ба омилҳои гуногуни аз муҳити беруна таъсиркунанда муқобилият карда тавонистани банкро дар назар доранд.

Копан Т. ва Миноу К. дар таърифи додашон ба вазифаи мушаххаси банк, яъне ба қарз табдил додани пасандозҳо, ки баъди рафъ гаштани таъсири номақбул онро базудӣ аз нав бояд барқарор намояд, таърифи мекунанд [6,97]. Геннадий Меликян, ки айни замон узви шӯрои мушоҳидачӣи банкҳои бонуфузи Федератсияи Руссия мебошад, микро ва макромуносибатро ба ҳам муттаҳид намуда, ба ақидаи ба тасаввуроти пешина омадааст. Ӯ таъкид мекунад, ки устуворию молиявӣ ин қобилияти дар шароитҳои сар задани ҳолати садамавӣ ва изтиробӣ фақуллода низ қори худро идома дода тавонистани банк мебошад [9,126].

Баъди омӯзишу таърифҳои дар боло овардашуда низ мафҳуми он ки муаллифон дар зерин «идомаи қори банк» ва ё «параметрҳои фаъолияти он» чиро дар назар доранд, нофаҳмо боқӣ мемонад ва фикре пайдо мешавад, ки оё дар ҳақиқат устуворӣ маҳз аз рӯи қобилияти ба қарз табдил додани пасандозҳо муайян карда мешавад. Таърифи нисбатан саҳеҳ ва васеътарро М.Я. Лукасевич пешниҳод кардааст, ки дар зерин мафҳуми устуворӣ дар шароитҳои муҳити бозорӣ чунин қобилиятҳои банк фаҳмида мешавад:

- ба омилҳои дохиливу берунаи манфӣ (негативӣ) муқобилият карда тавонистан;
- таъмини эътиמודу боварии пасандозҳои шахсонӣ ҳуқуқӣ ва воқеӣ;
- ҳимоя кардани манфиатҳои саҳомон;
- дар хизматрасонии мизочон саривақт иҷро кардани уҳдадорихои худ [8].

Тимофеева З.А. бошад панҷ самти устуворию молиявиро пешниҳод намуд:

- мувофиқати маҷмӯи қиматҳои меъёри (оптималии) аз рӯи нишондиҳандаҳои молиявӣ муайяншуда;
- категорияи динамикии «низомии таносухии захираҳо ва хавфҳо»;
- мушобеҳият бо бозоргири ва пардохтпазирӣ;
- мушобеҳият бо манфиатнокӣ;
- таркибдиҳандаи устуворнокии умумии бонки тичоратӣ.

Ба ҳамин монанд, масалан Н.Г. Антонов ва М.А. Пессел устувории молиявиро бо бозоргири ва пардохтпазирӣ алоқаманд месозанд, ки ин чандон дуруст нест, зеро баҳодиҳии танҳо ин ду параметр барои дар хусуси босуботи бонкӣ ҳулоса баровардан нокифоя мебошад. Дар навбати худ таърифи пешниҳодкардаи В.И. Видяпин хеле норавшан аст, зеро ягон хел мушаххасиятро дар бар надорад. Клайнер Г.Б. устувории молиявиро ба статистикӣ ва динамикӣ тақсим кардааст, ки эҳтимолияти мавҷудияти он имконпазир буда метавонад. Чунин тақсимот ба параметрҳои фаъолияти бонк, ки риояи онҳо ё дар ҳудудҳои муайян назорат карда мешавад ва ё дар равиши онҳо динамикаи мусбат (манфӣ) ба мушоҳида мерасад.

Тимофеева З.А. оид ба таҷдиди таърифи пешниҳодкардаи худ дар асоси таърифҳои мавҷуда кори зиёде анҷом дода, ҳамаи камбудии онҳоро ба эътибор гирифт. Дар ниҳояти кор ӯ чунин қайд мекунад, ки устувории молиявии бонки тичоратӣ ин чунин ҳолатест, ки дар он бонк дар лаҳзаи дилхоҳ ба бозогирии зарурӣ ва сармояи кифояи худӣ таъмин буда, қобил аст, ки дар як вақт ҳам параметрҳои асосии фаъолияти худ (фоида, сармоя)-ро нигоҳ дорад ва ҳам вазифаи асосии худ - ҷамъоварии воситаҳои пулии мизочон ва ба таври қарз ҷойгиркунии онҳо, инчунин дигар пасандозҳо ва уҳдадории худро оид ба ҳисобу китоби мизочон иҷро карда тавонад. Қайд кардан муҳим аст, ки ин таърифот ҳамаи ҷанбаҳои асосии фаъолияти бонкро дар бар гирифта, ба назари мо мафҳуми устувории молиявиро нисбатан пурра кушода медиҳад.

М.А. Бобрик бошад дар асоси тафсири гуногуни ин таъриф аломатҳои хоси устувории молиявиро муайян намуд, ки аз байни онҳо васеъшавии мутаносиб ва рушди ботавозуни захираҳои молиявии бонк (сармоя, фоида ва ғайра), инчунин афзоиши ҳиссаи мҳсулоти нави бонкӣ ва хизматрасонӣ хеле муҳим мебошанд.

Дар ин зинаи таҳқиқот мо ҳамаи тарзҳои таърифоти танҳо аз тарафи муҳаққиқони русиягиро ба ин мафҳум додашударо таҳлил намудем, вале бояд гуфт, ки масъалаи устувории молиявӣ аз тарафи олимони сершумори хориҷӣ низ мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст, ки аз байни онҳо Э.Д. Долан, П.С. Роуз, Р.Л. Миллер, Ҷ.Ф. Синк, Ҷ.К. Ван Хорн ва бисёр дигаронро қайд кардан мумкин аст. Ақидаи онҳо дар бисёр маврид бо гуфтаҳои муҳаққиқони рус шабоҳат дорад. Дар ин ҷо таҳқиқоти олими амрикоӣ Дэррил Е. Геттерро қайд кардан ба маврид аст, ки ӯ устувории молиявии бонкҳоро аз нуқтаи назари арзёбии фаъолияти қарзӣ, даромаднокӣ ва сатҳи сармояандӯзии онҳо таҳлил намудааст. Маҷмӯи начандон зиёди нишондиҳандаҳоро истифода бурда, мо кӯшиш намудем, ки ба ин мафҳум таъриф диҳем. Вале бояд қайд кард, ки Геттер дар таъриф додани устувории молиявии бонк чунин меъёри муҳим – бозоргириро аз мадди назар дур мондааст, ҳол он ки саривақт ва дар ҳаҷми пурра ба сомон расонидани уҳдадории худ яке аз вазифаҳои калидии ташкилоти қарзӣ маҳсуб меёбад.

Мушкилоти устувориро олимони иқтисоддонҳои Русия бештар аз мавқеи субъекти хоҷагидорӣ баррасӣ менамоянд. Шароитҳои хоси фаъолияткунии системаҳои хоҷагидорӣ бошад зарурати коркарди системаи нишондиҳандаҳо ва меъёрҳои устувориро бевосита нисбат ба субъекти «бонки тичоратӣ» тақозо менамоянд. Ин ҳолатро хусусияти тичорати бонкӣ талаб мекунад, зеро дар муқоиса бо субъектҳои хоҷагидорӣ соҳаи истеҳсоли бонкҳои тичоратӣ хусусияти хоси манбаъҳои ташаккули захираҳои молиявӣ, сохтори онҳо, тақсимот ва ҳаракат, арзёбии натиҷаҳои фаъолияти худро доро мебошанд.

Назарияи устуворӣ дар давраи муосир доираи хеле васеъ ва пурмуҳтаво ва аксаран нуқтаи назари гуногунро фаро мегирад. Илова бар ин, мафҳумҳои зиёди мухталифи истифодашаванда («устуворӣ», «субот», «эҳтимодноӣ», «бехатарӣ» ва «тавозун») нофаҳмиҳои зиёдеро пеш меоранд, аз ин рӯ, моро зарур аст, ки терминологияи ин масъаларо муайян созем.

Дар тарҷума аз забони англисӣ субот ва устуворӣ доимӣ, пойдории вазъи системаи дилхоҳро ифода мекунад. Ба ғайр аз В. Дал ва С.И. Ожегова, ин нуқтаи назарро олимони дигар низ тарафдорӣ менамоянд.

Омузиши корҳои оид ба назарияи иқтисодии тавозун бахшидашуда нишон медиҳад, ки мафҳуми «устуворӣ» дар бисёр ҳолатҳо ба маънои «субот, тавозун» истифода бурда мешавад. Ба андешаи мо мафҳумҳои «субот» ва «устуворӣ»-ро ҳамчун мафҳумҳои мутлақо якхела шумурдан мумкин аст, ки онҳо доимият, пойдории ҳолати системаи дилхоҳро ифода менамоянд.

Вале бояд қайд кард, ки тавозун нисбат ба устуворӣ мафҳуми нисбатан тангмаъно буда, дар асл яке аз шартҳои устуворӣ маҳсуб меёбад. Дар таҳлили микро- ва макроиқтисодӣ он ба сифати тавсифдиҳандаи тавозуни талабот ва тақлифот истифода мегардад.

Беҳатарӣ ҳолате мебошад, ки дар мавриди он ба система аз муҳити беруна ягон хатар таҳдид намекунад ва устувории минималии охилии система вучуд дорад, ба таъмини фаъолияти ҳаётии он имконият медиҳад.

Мафҳумҳои «устуворӣ», «этимоднокӣ» ва «субот»-ро нисбат ба бонкҳои тичоратӣ ҳамчун субъекти хоҷагидорӣ бозорӣ баррасӣ намуда, қайд мекунем, ин мафҳумҳо аксаран ба сифати айният истифода мешаванд.

Масалан, В.В. Иванов дар таҳқиқоти худ «Таҳлили этимоднокии бонк» дар байни мафҳумҳои «этимоднокӣ» ва «устуворӣ» бонк тафовут мегузорад. Дар ин таҳқиқот дар зери мафҳуми этимоднокии бонк «қобилияти дар вазъияти дилхоҳ беистихола иҷро кардани уҳдадорӣҳои он» дар назар дошта шудааст. Этимоднокиро В.В. Иванов ҳамчун қобилияти пардохтпазирии бонк, устувории фаъолияти он ва бозоргирии тавозуни он маънидод менамояд.

«Дар зери мафҳуми пардохтпазирӣ қобилияти саривақт дар мувофиқат бо муҳлатҳои пардохт адо кардани уҳдадорӣҳои молиявии бонк фаҳмида мешавад.

Дар зери мафҳуми устувории бонк суботи фаъолияти он дар партави ояндаи миёна ва дарозмуҳлат фаҳмида мешавад; онро аз рӯи сифати активҳо, кифоя будани сармоя ва самаранокии фаъолияти он баҳо додан мумкин аст.

Таҳти мафҳуми бозоргирии тавозун қобилияти дар мавриди норасоии воситаҳои пулии мавҷуда барои пардохти уҳдадорӣҳои пешбинишуда саривақт ба пул ва дигар воситаҳои пардохтӣ табдил додани активҳои бонк дар назар дошта мешавад».

Ба андешаи мо дар таърифоти мавҷудаи устувории молиявии бонк аҳамияти кори самараноки бонк ба таври кофӣ баҳо дода намешавад. Бонк ин ташкилоти тичоратӣ буда, мақсади фаъолияти он ба даст овардани фоида мебошад. Кори самараноки бонк дар сатҳи даромаднокӣ, фоиданокӣ ифода ёфта, маҷмӯи натиҷаи мусбати кори бонкро дар ҳамаи соҳаҳои хоҷагидорӣ-молиявӣ ва фаъолияти тичоратии он инъикос менамояд.

Даромаднокӣ маҷмӯи натиҷаҳои мусбати фаъолияти бонкро дар ҳамаи секторҳои фаъолияти молиявӣ-хоҷагидорӣ он, ки натиҷаи оптималии сохтори тавозуни он ҳам дар қисмати пулу мол ва ҳам дар қисмати қарзҳо ба ҳисоб меравад, инчунин самти мақсадноки фаъолияти менечерони бонкро инъикос менамояд. Бонке, ки дорои даромади доимӣ ва босубот аст, имкон дорад, ки на танҳо саҳомонро нигоҳ дорад, балки метавонад муассисони баландиқтисосро ҷалб намояд, аз ин рӯ, он имконияти бештари афзун кардани сармояи оинномавӣ дорад, ки ин дар шароити имрӯза яке аз вазифаҳои афзалиятноки аксарияти бонкҳо ба шумор меравад.

Нигоҳ дошта тавониستاني сатҳи кофии даромаднокӣ барои бонк ҷиҳати тақмили таъминоти иттилоотӣ ва технологияи он зарур мебошад. Дар шароити рақобат бонкҳое, ки ба мизочон ба зудӣ ва сифатнок дар доираи васеъ хизмат расонида метавонанд, мувофиқан пойгоҳи босуботи мизочонро соҳиб мегарданд, ки ин яке аз параметрҳои устувории ташкилоти қарзӣ ба шумор меравад.

Дарачаи баланди даромаднокӣ ба бонк имкон медиҳад, ки на танҳо ба таъсири омилҳои муайян тоб оварад, балки имконияти рушди потенциалиро доро гардида, ба бозори хизматрасонии бонкӣ маҳсулоти навро ворид созад, ки ин ба обу рӯ ва нуфузи бонк дар шароити рақобатнок таъсири мусбат мерасонад. Танҳо ба таври дуруст ба роҳ мондани

раванди банақшагирӣ ва идоракунии даромаднокӣ имкон медиҳад, ки дараҷаи оптималии Ҷоиданокии бонк таъмин гардад.

Ҳаҷми Ҷоида ва зараре, ки дар ҳисоботҳои расмӣ ба нашр мерасанд, ба қатори нишондиҳандаҳои нисбатан аёнии қори бонк барои истифодабарандагони беруна мансуб мебошанд. Мизочон ва пасандозгузoron дар мавриди зараровар будани қори бонк метавонанд Ҷаъолияти менечеронро бесара ҳисоб қарда, воситаҳои пулию молии худро аз бонк бигиранд, ки ин ба устувории ташкилоти қарзӣ инъикос ёбад.

Устувории ваъи молиявии бонки тичоратиро метавон дар ояндаи дарозмуддат баррасӣ намуд, ки он бояд чунин ҳолати захираҳои молиявиро инъикос қунад, ки дар мавриди он бонки тичоратӣ тавонад воситаҳои пулии худро озодона идора қарда, ба василаи истифодаи самараноки онҳо тавонад раванди бетанаффуси амалисозии Ҷаъолияти иқтисодии худро дар оянда таъмин намояд. Чунин мешуморем, ки ин нуқта бояд дар мафҳуми «устувории молиявии бонки тичоратӣ» инъикоси худро ёбад.

Таҳқиқоти оид ба тарзи таърифоти устувории молиявии бонки тичоратӣ гузаронидашуда ба мо имкон дод, ки ба он таърифоти зерин дода шавад:

Устувории молиявии бонки тичоратӣ ин тавсифи сифатии Ҷаъолияти бонк ба шумор рафта, ба он имкон медиҳад, ки ба тағйироти муҳити иқтисодӣ мутобиқ гардида, дар бозори хизматрасонии бонкӣ самаранок қор қунад, уҳдадорҳои худро дар назди мизочон, саҳомон ва иштирокдорон новобаста аз таъсири омилҳои беруна ва дохилӣ ба иҷро расонад, рушди потенциалӣ ва равнақи ҳамаи зерсохторҳои бонкро дар ояндаи миёнамуҳлат ва дарозмуддат таъмин созад.

АДАБИЁТ

1. Бобрик, М.А. Совершенствование системы индикаторов финансовой устойчивости коммерческих банков [электронный ресурс]. Режим доступа: [http://www.fa.ru/dep/upanpk/dissertation_councils/referats/documents/2011/Д%20505.001.02/автореферат%20Бобрик%20М.А. pdf];
2. Борисенко Е.Н. Продовольственная безопасность России: проблемы и перспективы - М., 1997. - С. 16.
3. Борисенко Е.Н. Продовольственная безопасность России. С. 7; Ведута Е.Н. Экономическая безопасность... С.-16; Герасимова Е.Б. Феноменология анализа финансовой устойчивости кредитной организации. - М., 2006. - С. 20, Добрынина А.И. Равновесие и неравновесие социально-экономических систем. - С. 27.
4. Ведута Е.Н. Экономическая безопасность ... С. 14; Коржов Г.В. Экономическая безопасность России. - С. 12; Краснова Т.Г. Экономическая устойчивость региона. - С. 18.
5. Иванов В.В. Анализ надежности банка. М., 1996. С. 28.
6. Копан Т., Миноу К. Устойчивость кредитования [текст] // Финансы и развитие, 2013. - №3.
7. Коржов Г.В. Экономическая безопасность России. - М., 1996. - С. 17, Чепурина М. И. Курс экономической теории. - Киров, 1997. - С. 91, Добрынина А. И. Равновесие и неравновесие ... - С. 42.
8. Тимофеева З.А. Концептуальные основы исследования экономического содержания финансовой устойчивости банковской системы [текст] // Финансы и кредит, 2014 - № 6 - С.10-19.
9. Уразов С.А. Устойчивость банковской системы: теоретические и методологические аспекты [текст] // Банковское дело, 2006. - №12.

АННОТАЦИЯ

АСОСҶОИ НАЗАРИЯВИИ УСТУВОРИИ МОЛИЯВИИ БОНКҶОИ ТИЧОРАТӢ

Муаллиф дар мақолаи худ масъалаи асосҳои назариявии устувории молиявии бонкҳои тичоратиро мавриди омӯзиш қарор додааст. Қайд намудааст, дар шароити муносири рушди иқтисодӣ ҷанбаи устувории бонкҳои тичоратӣ аҳамияти муҳим қасб менамояд. Аз ҷиҳат аз ҷигунагии рушди ояндаи бонкҳои тичоратӣ татбиқи ислоҳоти иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон вобастагӣ дорад. Мушкилоти устувории иқтисодӣ аз давраҳои пеш қорқард шавад ҳам, бо вучуди ин, масъалаҳои ҳалнашуда ҳанӯз ҳам боқӣ мемонанд, ки ин ба мушкилоти мутаҳарриқӣ ва бисёрпахлу будани он алоқаманд аст.

АННОТАЦИЯ

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФИНАНСОВОЙ УСТОЙЧИВОСТИ КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ

Автор в своей статье рассматривает теоретические основы финансовой устойчивости коммерческих банков. Он отметил, что в современных условиях экономического развития

большое значение приобретает аспект устойчивости коммерческих банков. Реализация экономических реформ в Республике Таджикистан будет зависеть от будущего развития коммерческих банков. Хотя проблемы экономической устойчивости решались в предыдущие периоды, все еще остаются нерешенные проблемы, связанные с проблемами мобильности и разнообразия.

Ключевые слова: экономика, банковское дело, устойчивость, финансы, торговля, коммерческие банки, проблемы, экономические реформы.

ANNOTATION

THEORETICAL FOUNDATIONS OF FINANCIAL STABILITY OF COMMERCIAL BANKS

In his article, the author examines the theoretical foundations of financial stability of commercial banks. He noted that in the current conditions of economic development, the aspect of sustainability of commercial banks is of great importance. The implementation of economic reforms in the Republic of Tajikistan will depend on the future development of commercial banks. Although the challenges of economic sustainability have been addressed from previous periods, there are still unresolved issues related to the challenges of mobility and diversity.

Key words: economy, banking, sustainability, finance, trade, commercial banks, challenges, economic reform.